

Prof. dr. Adis ZILIĆ

Fakultet humanističkih nauka Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru

E-mail: adis.zilic@unmo.ba

1.04 Stručni rad/Professional article

UDK/UDC: 94:(497.6.497.11)"1402/1459" Dedić E. (049.3)

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2023.6.9.413>

**Enes Dedić, BOSANSKO KRALJEVSTVO I SRPSKA
DESPOTOVINA (1402-1459), Univerzitet u Sarajevu – Institut
za historiju, Historijske monografije, knj. 23,
Sarajevo 2021, 481 str.**

Knjiga *Bosansko Kraljevstvo i Srpska Despotovina (1402-1459)* je proširena i dopunjena doktorska disertacija dr. Enesa Dedića, odbranjena na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu januara 2017. godine, pod mentorstvom prof. dr. Esada Kurtovića. Autorov prvijenac rezultat je osmogodišnjeg istraživačkog procesa. Potvrđuje se i ovaj put pravilo da kvalitet iziskuje dragocijeno vrijeme i predan rad. Izdavač knjige također se može pohvaliti sa veoma uspješnom 2021. godinom kada je riječ o historiografskoj produkciji, pogotovo sa temama iz oblasti srednjeg vijeka. Nadati se da će se pozitivan trend nastaviti u pogledu izdavačke djelatnosti Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu.

Institut za historiju ujedno je matična ustanova dr. Enesa Dedića, gdje je angažiran od decembra 2014, najprije kao pripravnik, a potom i kao stalno zaposleni. Trenutno radi u zvanju višeg naučnog saradnika za stariju historiju, konkretno historiju srednjeg vijeka. Iako je riječ o medievalisti mlađe generacije, već je postao prilično zapažen sa objavljenim radovima, aktivnim učešćem na više skupova sa temama iz uže naučne oblasti, promocijama i recenzijama novih izdanja. Dedić je knjigu koju predstavljamo i svoje objavljene radove bazirao na neobjavljenoj izvornoj građi arhiva u Dubrovniku i Zadru. Izrastao je u vještog paleografa i diplomatičara, te se uspješno okušao sa objavljivanjem izvorne građe u nekoliko radova, prezentiranim u časopisima i zbornicima.

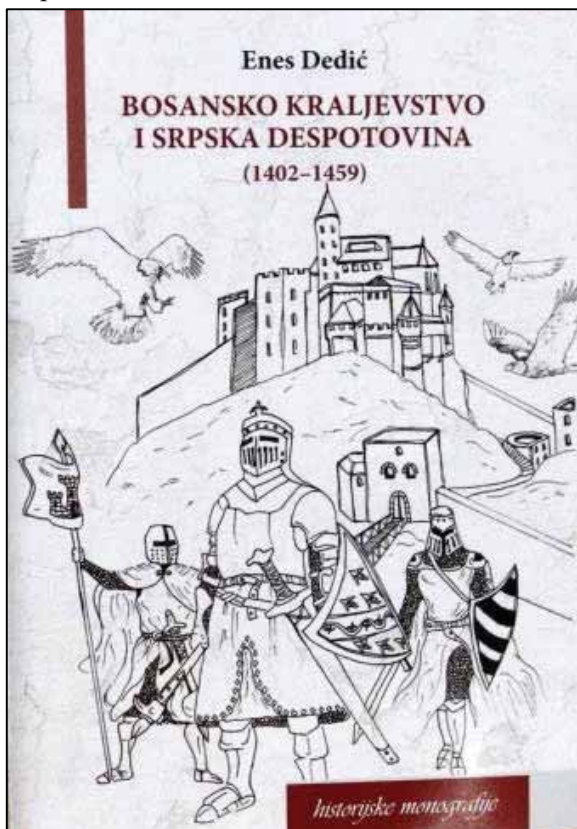
Tematski okvir međusobnih odnosa dva politička subjekta, Bosne i Srbije, je kompleksan istraživački problem, intrigantan i zahtjeva je širu elaboraciju. Uz to, kako je sam autor u uvodu naglasio, prilikom rada na temi suočio se sa *kontaminiranom* slikom o međudržavnim odnosima u Jugoistočnoj Evropi. Radi se o pogrešnoj postavci projiciranoj u kasnijem modernom vremenu, krajem XIX i tokom XX stoljeća, kada su započete i nadograđivane konstrukcije o srednjovjekovnoj prošlosti. Uzrok ove negativne pojave je formiranje savremenih nacija koje su, u duhu zakašnjelog romantizma, tražile

svoje uporište u srednjovjekovnom periodu. Ostavljajući po strani pozitivne učinke romantizma na razvoj historijske nauke u pogledu objavljivanja izvorne građe bitne za proučavanje srednjovjekovne historije, dodatna otežavajuća okolnost za objektivniji prikaz odnosa Bosne i Srbije ustvari je nedovršen historijski proces, isključivo povezan za savremenim dobom. Radi se o formiranoj i povremeno preinačenoj političkoj ideologiji velikodržavnih projekata. Na snazi je od deosmanizacije Balkana u XIX stoljeću, kada su se većinom formirale nacije u regiji.

Velikodržavni projekti u okruženju mogu se posmatrati kroz fenomen *dugog trajanja* jer opstaju u kontinuitetu, ostavili su traga na više generacija i još uvijek su živi i aktivni. Pod takvim balastom valja napisati i predstaviti naučno valorizirano djelo.

Također se percepcija vremena življenja i djelovanja ranijih generacija historičara projicirala dijelom u srednjovjekovni ambijent, što je primjetno kroz njihova literarna ostvarenja. Tako se stvarala dodatna konfuzija i iskrivljena slika starije prošlosti. Posebno je pojava izražena na primjeru ranog srednjeg vijeka, odnosno samih početaka formiranja državnih formacija u regiji. Konstruirane teze o srpskom narodnosnom karakteru Bosne provlačile su se duže vrijeme kroz literaturu i tako postale tumačenje koje je slijedila čitava historiografska škola, na što Dedić posebno skreće pažnju. Stavovi te vrste postali su općeprihvaćena svojevrsna nametnuta dogma, koje se teško osloboditi. Ni značajnija imena srpske historiografije nisu se usuđivala kritički je preispitivati. Počeci otklona od *dogme* bilježe se tek u najnovije vrijeme i kreću se puževim korakom. Knjiga Enesa Dedića je na takvom, još uvijek skromnom tragu, iako on kao autor ne pripada tom miljeu.

Ova monografija nudi drugačije od uobičajenog viđenja. Takvog je karaktera da je zasnovana prvenstveno na autentičnim izvornim podacima iz



vremena o kojem se piše. Dedić je svojim pristupom temi postigao uspješnu distinkciju od savremene percepcije srednjovjekovne prošlosti. Za autora su upravo izvorni podaci prvog reda osnovno mjerilo za vjerodostojno prikazivanje autentične slike nekadašnje stvarnosti. Stručna obrada ove važne teme upravo iz pera bosanskog autora dobiva na dodatnom značaju ukoliko se uzmu u obzir znatno skromniji kapaciteti u bosanskohercegovačkoj medievistici u odnosu na srpsku. Prva je još uvijek u početnoj razvojnoj fazi dok je druga značajno razvijenija, sa dužom tradicijom, raspoloživim školovanim kadrovima i ulaganjima u istraživanja.

Treba također istaći da je historiografska obrada međusobnih odnosa Bosne i Despotovine u XV stoljeću dio starog projekta, koji je u posljednje dvije decenije prilagođen novim okolnostima – u biti je neformalnog karaktera i bez materijalne osnove. Izostanak institucionalne podrške vidljiv je iz predgovora knjige, gdje se kolega Dedić zahvaljuje široj porodici na finansijskim ulaganjima u njegova istraživanja.

Projekat je prvobitno zamišljen kao širi pristup međudržavnim odnosima Bosne u srednjem vijeku sa neposrednim susjedima i drugim udaljenim značajnijim političkim subjektima. Dio inicijalnih istraživanja proveden je ranije kroz Društveni cilj XIII/2, pod pokroviteljstvom Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Projekat je koncipiran prije četiri decenije ali nije priveden kraju. Nastavak istog u postratnom periodu inicirao je profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu dr. Dubravko Lovrenović, putem izrade nekoliko doktorskih disertacija s tom tematikom. Inicijativa je na tragu profesorovih ranijih istraživanja te istraživanja njegovog mentora prof. dr. Marka Šunjića, koji je pionirski otvorio ovu problematiku, obradivši monografskim pristupom bosansko-mletačke odnose. Nakon Šunjićeve prezentacije odnosa Bosne i Venecije uslijedila je u novom mileniju historiografska obrada bosansko-ugarskih odnosa u dvije zasebne knjige različitih autora, a potom i bosansko-osmanskih odnosa. Pred nama je peta monografija te vrste u nizu, u kojoj se nakon Venecije, Ugarske i Osmanlija opisuje odnos Bosne sa četvrtim važnim političkim subjektom.

Knjiga *Bosansko Kraljevstvo i Srpska Despotovina (1402-1459)* sastoji se od predgovora (str. 9-10), uvoda (str. 11-34), osam poglavlja (str. 35-394), zaključka na bosanskom i engleskom jeziku (str. 395-416), spiska korištenih izvora i literature (str. 417-454), registara ličnih imena i toponima (str. 455-480) i kraće biografije autora (str. 481). Vremenski okvir ograničen je na period političke egzistencije Despotovine u prvoj polovini i sredinom XV stoljeća, konkretno od proglašenja Stefana Lazarevića srpskim despotom do definitivnog pada Despotovine pod osmansku vlast. Iako je Bosanska Kraljevina egzistirala i prije 1402. kao i nakon 1459. godine, vrijeme van zadanog okvira nije relevantno za temu. To je ustvari finalna faza međudržavnih odnosa dva subjekta, na izmaku srednjovjekovne epohe. Tokom druge polovine XV stoljeća su obje države, prvo Srbija a ubrzo potom i veći dio Bosne, izgubile političku samostalnost i pale pod višestoljetnu osmansku vlast.

Međudržavni odnosi su bili intenzivni jer se radilo o susjednim zemljama. Autor ih je ispratio kroz posebna poglavlja u kojima prikazuje političke, privredne i vjerske prilike. Dominira prikaz političkih prilika što je i razumljivo, jer je riječ o međudržavnim odnosima. Od ukupno osam poglavlja pet je posvećeno isključivo političkim relacijama: 1. *U ozračju ugarske vanjske politike (1402-1415)* (str. 37-74), 2. *Bosna i Despotovina u regionalnom kontekstu (1415-1430)* (str. 75-102), 3. *Doba sukoba (1430-1454)* (str. 103-232), 4. *Na koncu epohe: pod sjenom osmanske nadmoći (1454-1459)* (str. 233-264), 5. *Srebrenica: jabuka razdora i sukoba* (str. 265-322). Posljednja tri poglavlja tematski čine zasebnu cjelinu. Iako nisu u pitanju “čisto” političke relacije, mogu se u određenoj mjeri posmatrati i u takvom kontekstu. Ne mogu biti strogo odvojena od politike jer im je tematika isprepletana sa takvim tokovima. To su sljedeća poglavlja: 6. *Privredni kontakti* (str. 323-352), 7. *Odnosi Bosne i Despotovine kroz vizuru religijskih prilika* (str. 353-380) i 8. *Hod po marginama spoznaje: problematika granica* (str. 381-394). Kao što se može vidjeti iz cjeline glavnog teksta, najveću pažnju autor je posvetio političkim odnosima, sa posebnim akcentom na bogatu Srebrenicu, *jabuku razdora* oko koje su se otimali kralj i despot. Politički pregled iznosi skoro 80% ili 4/5 od ukupnog glavnog teksta. Privreda obje zemlje povezana je sa ishodištem u Dubrovniku, što se ogledalo u zajedničkim karakteristikama poslovanja. Posebno su izdvojeni vjerski odnosi i pitanje granica.

Rekonstrukcija odnosa Bosne i Despotovine urađena je na osnovu vizure treće strane, tj. autor se pretežno služio arhivskom građom dubrovačke provenijencije. Ta građa je jedina u većoj mjeri sačuvana do današnjih dana, za razliku od izgubljenih arhiva kod oba politička subjekta koja su predmet istraživanja. U uvodnom poglavlju istaknuto je kako “fond danas raspoložive građe vladara Bosne i Despotovine sadrži samo jednu ispravu kojom su direktno tretirani njihovi međusobni odnosi” (str. 16). Dakle, autor je prisiljen služiti se onim što je jedino u većom količini na raspolaganju i pri tome nije jedini. Iz istih razloga su i drugi medievalisti koristili građu tog arhiva u okvirima istraživanja širokog spektra drugih tema. Općepoznata je činjenica da su arhivi na jadranskoj obali pretežno sačuvali stariju dokumentaciju u većoj ili manjoj mjeri, što se ne može reći i za kontinentalnu unutrašnjost.

Kada je riječ o prezentaciji političkog pregleda bosansko-srpskih odnosa autor se najviše služio arhivskom serijom *Litterae et commissiones Levantis*, u kojoj su zastupljena pisma i uputstva za dubrovačke poklisare na stranim dvorovima. Nakon toga slijede političke odluke usvojene unutar tri dubrovačka vijeća, sa akcentom na odluke Senata. Još jednom treba naglasiti značaj Državnog arhiva u Dubrovniku za proučavanje srednjovjekovne historije na širem prostoru Jugoistočne Evrope. Građa ovog arhiva koju je i Dedić crpio, posebno u naglašenim arhivskim serijama, odnosi se u značajnoj količini upravo na neposredno dubrovačko zaleđe, konkretno na obje zemlje, i Bosnu i Srbiju. Politički akteri Dubrovačke Republike, njihovi poklisari i diplomate, bili su jako dobro upućeni u dešavanja na ovim prostorima, zbog čvrstih veza koje su se

konstantno održavale, pogotovo iz razloga što je Dubrovnik bio glavna izvozna luka i ishodišna tačka za regionalne privredne tokove. Zbog toga je viđenje savremenika Dubrovčana autentično i nudi prilično preciznu sliku, pogodnu za rekonstrukciju prošlosti. Viđenje koje ostavljaju iza sebe u rukopisnim zaostavštinama dostupnih arhivskih fondova je u biti jasno, samo je dioptrija dubrovačka. Dedić na dosta mjesta u knjizi opisuje djelatnost dubrovačke diplomacije, s namjerom detekcije bosansko-srpskih odnosa u različitim okolnostima.

Ponekad autor pri elaboraciji teme u glavnom tekstu donosi kao prilog veće izvode ili cijele dokumente, što podnožne napomene čini mjestimično obimnim. Takvim postupcima se u određenoj mjeri ogleda utjecaj mentora. Mogla su se također, radi bolje upućenosti čitalaca, iskoristiti šira literaturna ostvarenja. Ove sitne primjedbe, ako ih uopće možemo tako nazvati, nimalo ne umanjuju kvalitet knjige, niti su u koliziji sa prethodno iznesenim konstatacijama. Naprotiv, nekoliko naoko sitnih detalja dodatno podižu njen kvalitet. Dedić na nekim mjestima koriguje ranije interpretacije u historiografiji, kao npr. oko ubicacije Borča, mjesta koje veže za Despotovinu a ne za poznatu prijestolnicu velmoža Pavlovića u Bosni (str. 62), ili oko navodnog vazalnog odnosa podrinjske vlastele Zlatonosovića prema srpskom despotu (str. 126). Autor pokušava ubicirati neka pogranična bosansko-srpska područja na osnovu sporazuma o nasljedstvu u Tati iz 1426. godine između Srbije i Ugarske, postignutom konkretno između despota Stefana Lazarevića i Sigismunda Luksemburškog (str. 94-96).

Dedić je jasno pokazao da su Bosanska Kraljevina i Srpska Despotovina predstavljale dva zasebna državna organizma. Posebno je u elaboraciji istakao sljedeći argument – iako su bosanski vladari još od vremena Tvrtka I isticali među ostalim i titulu *kralja Srba*, ipak je Stjepan Tomašević morao oženiti kćerku preminulog despota Lazara Brankovića, kako bi na toj osnovi preuzeo pravo na despotsko zvanje. To je ustvari bila, kako je autor naziva, *posljednja epizoda* u međusobnim političkim odnosima, kada bosanski princ i kasniji kralj Stjepan Tomašević preuzima vlast nad Despotovinom (str. 251-263).

Poglavlje o privrednim kontaktima u potpunosti je opisano dubrovačkom vizurom. S razlogom, jer je geografski položaj Bosne takav da je kompletna ekonomska razmjena između Dubrovnika i Despotovine morala ići preko teritorija pod ingerencijom bosanske krune, ukoliko se odvijala isključivo kopnenim putem. Autor se fokusirao na podatke koje nudi izvorna građa, a oni su standardnog tipa: opisuju se žalbe trgovaca, problemi na putevima, slučajevi zabrane prolaska trgovcima, ponovne uspostave normalizacije odnosa i trgovačke razmjene, problemi sa povećavanjem carina, trgovačka razmjena u kriznim vremenima, traženje alternativnih pravaca i druge slične stvari iz svakodnevnog života dubrovačkih podanika u zemljama zaleđa.

Dedić se nije želio upuštati u tumačenje religijskih prilika mimo izvornih pokazatelja, kako ne bi ulazio u projekcije prošlosti bez dovoljno argumentacije. Ovo pitanje opravdano je izdvojeno u posebno poglavlje. Autor se osvrće na

razvoj crkvene organizacije i šarolikih vjerskih prilika o obje države i prije početka XV stoljeća. Za razliku od ostalih poglavlja knjige, u ovom se autor pretežno oslanja na literaturna ostvarenja, te na podatke iz hronika i crkvenih spisa. Pokušava pronaći tragove organizacije pravoslavne crkve na teritoriju Bosne u XV stoljeću ali ih ne nalazi u autentičnim podacima, te skreće pažnju na ovu nedovoljno istraženu pojavu, kao i na ranije pogrešne pristupe istraživačkom problemu. Posebnu pažnju posvećuje Srebrenici i konstatuje da je stanovništvo ovog značajnog rudarskog centra, oko kojeg su se otimala obje države, bilo etnički slojevito i sa različitim vjerskim uvjerenjima, što potkrijepljuje izvornim podacima. Pripadnici obje crkve, i pravoslavne i Crkve bosanske prisutni su fizički u obje države, iako autor zaključuje da nije bilo institucionalne osnove za pripadnike pravoslavlja u Bosni, kao ni za sljedbenike vjere bosanske u Despotovini. Dalje naglašava da su obje crkve u institucionalnom smislu pratile pomjeranje granica u prethodnom stoljeću.

U posljednjem poglavlju o granicama Dedić konstatuje kako je teško povući konkretnu pograničnu liniju u okolini Srebrenice za period od 1439. do 1458. godine, s obzirom na učestale promjene vlasništva nad ovim mjestom. Autor je analizom izvora ustanovio kako na području srednjeg Podrinja nije egzistirao jedinstven teritorij zapadno od Drine pod vlašću despota. Konstatovao je također da nije mogao napraviti značajniji iskorak u odnosu na postojeću literaturu oko južnijeg pograničnog područja u oblasti Polimlja, u dolini Tare i južnije do mora.

Knjiga dr. Enesa Dedića o međudržavnim odnosima Bosanske Kraljevine i Srpske Despotovine u vremenskom okviru od 1402. do 1459. godine predstavlja vrijedan doprinos za regionalnu historiografiju. Autor je svojom prezentacijom ostvario značajan iskorak. Otvoreno je kritikovao ranije percepcije o srodnoj tematici i općenito ukazao na anomalije u prethodnim literaturnim ostvarenjima, s namjerom zauzimanja objektivnog stava. Proširio je spoznaje vještijim korištenjem izvorne građe i referentne literature. Skrenuo je pažnju i na neriješena pitanja, te ukazao na smjernice budućih istraživanja. Budući da su korpus i prezentirani zaključci u knjizi dobrim dijelom zasnovani na prvorazrednoj, pretežno neobjavljenoj izvornoj građi, bit će nezaobilazna referenca za proučavanje sličnih tema.